

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

«Луноход-2» ажылын үргүлчүлевишаан

ЫРАК КОСМОС ХАРЫЗ-
ЗААНЫН ТӨВҮ. (СЭТА).
Кави далай «девятка»
моон-биле ам чеди хонук
ажылдап турар боду шимчир
чорутуу автоматтыг аппарат
«Луноход-2»-биле январь 20-
де болгаш 21-де ээлчегин
радиохарылааны туткан.
Харылаа ажылдарын
программаларда айтканын
эзугаар эртем херекселерин
ажылдап көргөн болгаш
ноходу ай дүңсезин уези-
де турар байдалыга белет-
кээриниң ажылдарын кылган.

Автоматтыг аппарат чок-
кавынның телефотометриг
кейрин болгаш телевизион
байдалын ажылдап, алырга,
доктап турар черин шилип
алыры-биле шимчээшктерин
кылган.
Радиохарылаанын ийн
улаа кылганын түнелинде
алган телеметриг медалары
түңселин эзугаар алырга,
боду шимчир автоматтыг ла-
бораторияны иштинде сис-
темалар болгаш аппаратура
чогумчалыг ажылдап турар.

СЭКП ТН-нын Политбюрозунда, СССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунда, СССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

Эш Л. И. Брежневтиң Франциянын Президентизи
Ж. Помпиду-биле ужуражышканын
түннелдерин дугайында

СЭКП ТН-нын Политбюрозу, СССР-ниң Дээди Совединиң
Президиуму, СССР-ниң Министрлер Чөвүлели СЭКП ТН-ны
Чингис секретары, СССР-ниң Дээди Совединиң Президи-
умунун кезигүүнү эш Л. И. Брежневтиң Франция Республика-
сынын Президентизи Ж. Помпиду-биле ужуражышканын
түннелдерин дугайында көргөш, эш Л. И. Брежнев-
тин ол ужуражышканын үзүлде кылган чоруктан улап
болгаш үр-түннелдиң ажылын чүгүлдү деп көргөн.

Ол ужуражышканын ангы-ангы социал тургустуугу күрү-
штерин тайбын эзу-биле кыска-хелбиз догунаарынын
принциптерин улам быжылгаарыга, Европада дүшкүрүгү
чорукту чавырдыларынын болгаш тайбынын быжылгаары-
нын херээге илгилг болган.

Ол ужуражышканын болгаш хулаа алган совет-француз
дипломат-лаа ийн күрүшенин аразында туруп турар найм-
рады болгаш хулаа-дежириниң харылааларынын чаа хе-
речелери болган. Дугуржуу чөшээржеринин болгаш кады
ажылдажылганын политиказы совет-француз харылаалары
доктаамал политика бооп артар болгаш делегей амыдыра-
лыга улап салдарлыг болур дээринин дугайында ужура-
жышкында холбошкан дыңдадыла айткан чүгү үстүлдө
ылдиз харылааларын келпир үзүлде чүгүлдү ужура-
жышкында.

Эш Л. И. Брежневтиң Ж. Помпиду-биле беселдери
СССР-биле Франциянын аразыга экономика, эртем болгаш
культура талазы-биле кады ажылдажылгага чаа идгилг бээр.
Ийн чуттун аразында салгы-экономика болгаш эртем-тех-
никтиң харылааларын хей чылдарга айткан программалары-
на ат салыр чорук бедик деңгээлде чедип алдынан ду-
гуржуганын быжылгаар болгаш амыдырал боттандырар
хулаа-дежирин.

Европада болгаш бүгү делегейге чавырдыларынын по-
литиказын илгилгилг дегимке кылгырып чүгүлдү Со-
вет Эмгекчилерин болгаш Франциянын башкаары, Хельсин-
киде хей талазын белеткек консултанттарынын иштин дугур-
жуганын шилипкни чедип алган дээш база ылдиз чөвүлдө
хулаа-дежирин эң чоккук алырга чылдарлар дээш боттандыр-
ган хулаа-дежирин бүгү чүгүлдери кылгырып шилтирилгилг ду-
гайында оларын меделдери-даа-бо бүгү чүгүлдери Евро-
па амыл чок чорук дээш туржуп турар чурттарын күрү-
шенин хулаа-дежирин улам салымчыны бооп турар.

Вьетнамда удуз шериг интервенцияны соксадыр, вьетнам
айтырып политика талазы-биле ийн дүргөш шилтирээр бол-
гаш дашкыкында холбошкан чокка боттарынын салым-
хулаа-дежирин боттары-ла «тодарлар» арганы Инди-Кыдаттын
улустарына бээр дугайында ийн чуттун кады кылган дың-
дадыла чүгүлдери улап ужура-дуузын бооп турар. Чоккук,
Чөөн чүккө шыныг болгаш быжыг тайбынын тургустуу со-
рулга-биле КНО-нун Амыл чок чорук Чөвүлелиниң резо-
люцияны амыдырал боттандырар чедип алыр деп ужу-
ражышканын киржикчилери дугуржукан.

Эш Л. И. Брежневтиң Франциянын Президентизи-биле
ужуражышканын совет улус ханы сеткил ханышкыны-биле
чүгүлдүтүгүн болгаш делегейин хей-ниитини ону кал-
ба-биле сонургап, бедик-биле үзүлде көрүп турар.

ВЦСПС-тиң пленуму

МОСКВА. (СЭТА). Профес-
сионалдар Эмгекчилерин Бү-
гү-эвлек Төз Чөвүлелиниң
пленуму январь 22-де ажил-
дап эгелээ. СЭКП ТН-нын
декабрь (1972 чыл) Плену-
мун шилтирилгилг күседи-
ринин база СЭКП ТН-нын
Чингис секретары эш Л. И.
Брежневтиң «Совет Социали-
стик Республиклар Эмгекчи-
нин 50 чылынын дугайында»
илектелиди айттыганын со-

Корум-чурумну быжылгаары— ниитиниң херээ

СССР-ниң иштики херекте-
риниң удузчуу ажылдакчы-
ларынын Бүгү-эвлек чөвүл-
е хуралы Москвада бооп эркен.
Анаа эвлекчелер болгаш ав-
томаттуг республикаларын
иштики херектерин министр-
лери, иштики херектериниң край-
лар, областтар эрлекчелериниң
начальниктери, транспорт ми-
лициязынын болгаш СССР-ниң

(СЭТА).

ДОПЧУ МЕДЭЭ

Ажылчы човар депутатта-
рынын Барыш-Хемчик район
Совединиң күсөөмү «РСФСР-
ниң районнар (хоорайлар)
сударынын сонгулаанын
дугайында» Дүрүмүң 69-ку
чүгүлдү «э» кезээ эзугаар
Барыш-Хемчиктиң № 2 со-
гулда округунуң талазы-биле

ИХМ-ниң өске-даа кезектер-
ниң удузчуулары кирши-
келер.
СССР-ниң иштики херектер
министри Н. А. Шеленин ил-
ек кылган.
Социалист хойлу-дүрүм-
нү улам быжылгаарынын ай-
гырыларынын чөвүлдө хуралга
чугаалашкан.
(СЭТА).

Семинар-хурал

ЧАДАНА. (Телефон-биле).
Дүүн Чаданага Чөөн-Хемчик,
Өвүр, Монгун-Тайга районна-
рың партия, совет органдары-
ның ажил-агыйдарын удуз-
туучуларынын пропаганда-
терини, докторларын семина-
р-хуралы болуп эркен.

Семинар-хуралга СЭКП ТН-
нын пропаганда бөлүмүн
улуручуу, СЭКП ТН-нын
инструктору, экономика эр-
темириниң кандидатка Л. В.
Краснов, пропаганда бөлү-
мүн кезигүүчү СЭКП ТН-нын
чандыда Партиянын бот-
өзүлдегилг дээш школазы-
нын экономика кафедрасы-
нын эрлекчелери, профессор
П. С. Петров олар киришкен.

Семинар-хуралдың киржи-
чилери СССР-ниң тургусту-
ганын 50 чылы — пролетар-
ы интернационализм ийн
амыдыралга боттанышканын,
социалист экономка ийн
башкаарынын эртем талазы-
биле айтырылганы, социали-
стик чарыштын болгаш күш-
ажылды коммунист эзу-биле
көзүрүү дугайында болгаш
өске-даа лекцияларын дың-
нап.

С. МААДЫ.
«Шынык» корр.

1973: ТОСКУ БЕШ ЧЫЛДЫН ШИИТИРИЛИГ ЧЫЛЫ

Чыл планын—хуусаа бетинде

«1973 чылдын улус ажил-
агы планын хуусаа бетинде
күсөдир дээш» үлестүрүүнү,
тудугун болгаш транспорттун
ажылдакчыларын Бүгү-
эвлек социалист чарыжын
калбарты дугайында» СЭКП
ТН-нын, СССР-ниң Министр-
лер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң
болгаш ВЛКСМ ТН-нын доктаа-
лын Тоора-Хемчик коммунал
ажылчылары бедик көдүр-
лүшкүн-биле дөткөш.

1973 чылдын планын
ооналдын хуусаа бетинде—
декабрь 25-те бүгү көргүзү-
лөр аайы-биле ажил күседи-
рин дээш социалист хулаа-
териниң коллективтерин хуу-
ламыга хулаа алган.

Тус-тус ажилчылар хуу-
ламын хулаагени ап ту-
рар. Чижээ, чунар-бажын
ажылдакчызы Т. Шырова,
хеп чүр чөргө Г. Кол олар
планын декабрь 25-те 110—
120 хуу кылдыр күсөдирин,
чонга аты-дуза чедириниң

культуразын бедидерин ху-
лаагени.
Тоора-Хемчик аалчылар ху-
лаа алыр бажынын дежур-
ный ажылдакчызы А. Тарто-
баева база ол-ла хуусаа
планын 105 хууга күсөди-
рин, аалчыларын культуруг,
эвлек-эздек хулаа алыр,
оларга бүгү тала-биле таар-
ымчалыг байдалы тургуза-
рын хулаагени.

Чунар-бажын, хеп чүр
чериниң төп олагы чериниң
олакчылары В. Шаблина,
И. Пупышева олар олар иш-
тин 150 кубометри кманал
алырын, чунар-бажынга, хеп
чүр чөргө ажилдарында бол-
гаш чонга аты-дуза көргүз-
ерин таарымчалыг байдалын
тургузарын хулаагени.

Социалист хулаагени ап
тура эркен юбилейгилг 1972
чылдын түннелдерин ханы
аналыт чугаалашканын.
Комбинат чыл планын иш-
тин-биле 113,6 хуу күсөт-
кен. Чунар-бажын 3055
рубледиң, хеп чүр чериниң

ажылдакчылары 4463 рубледи-
ниң, Тоора-Хемчик гостиница
(эргелекчи А. Тартобаева)
1889 рубледиң орулгазын
кирген. Бо бүгү чөдүшкел-
нер комбинаттын 13,8 мүн
рубледиң орулгазын кырып
алыр планын 16,4 мүн рубле-
ге күсөдириниң илгилг бер-
ген.

Комбинаттын админист-
рация пландан ажил чарыг-
далды болдурбас дээш боттут
хемчеглерин, бар аргаларын
ажылдап. Оол түннелени
ниити-биле 2 мүн рубледиң
кманал алган.

Эркен юбилейгилг чылда
25 мүн рублеге чуртталга ба-
жынаарынын капитал сеп-
телгенин чуртталга планын 32,1
мүн рубль кылдыр ажил бот-
тандырар. Тоску беш чыл-
дын шилтирилгилг үшкү чы-
лында 25 мүн рублеге капи-
тал септелге кылгыр планын
сентябрь 10-га чедир доозарын
хулаагени.

Ш. ДОНГАН.

комбинаттын бухгалтери.

ЛИТВА ССР. «Эльфа» кат-
тыжышкынын ажылдакчы-
ларынын кылмып тургускан
чүгүл—КД-6-4, дээр электри
мотору эркен чылын Лейп-
цигке болгаш армаркага ал-
дын медал-биле меделеткен.
Бо чылын ол бөдүрүгте чери

үн бижири аппараттарын чаа
дээр электри мотору
жарыштарын хей-биле кылмып
турган. Заводтун чедиги
орунга үш партиялыг казак
электри бээр ылдиз 200 мүн
ажыг моторларын кылмып үд-
дүргөн. Электр моторлар чүг-

Совет тепловозтар—Сирияда

Чаа казак тургузар дугайында чугаалажышкыны

МВР-ниң Революстуг түр • чазааның даалгазы

Чедикшииниң

шенелде

ДАМАСК. (СЭТА). Си-
рияда совет «ТМ-2» мар-
калыг ийн тепловозтун аргы-
жылгаш шенелдери чедикши-
ниң арттарын болгаш
ажылдагы хулаа-дежирин
тудуп тургускан Алеспо—
Ракка аразынын демор-орук
шугумунда аргыжып өгөдөй
берген.

Сирия чарган дугуржу-
газын эзугаар Совет Эмгекчи-
лериниң шугуп он кыдыг
тепловозту салып алыр.

МЕДЕГЛЕЛ

ПАРИЖ. (СЭТА). АКШ Вьетнамда чорудуп турар дайы-
нан уштуу үнери шыапп-ла кузеп турар бола Мурнуу Вьет-
намда дайын үлгелдери, оон девицкэри бомбала-
рын соксадыр, эжелекчи дайынган дугуржулгага доп-доруан
чылдык октябрда чедип алдыган дугуржулгага доп-доруан
ат салыр ужурагү деп. Вьетнам талазы-биле париж чөвү-
лдө хулаа-дежирин Мурнуу Вьетнам Республиканың Революстуг
чарыжын министр Нгуен Тхи Бинь меделгез.

Вьетнам дайыны соксадыр болгаш тайбынын катан
тургузар дугайында дугуржулгага ат саган турарымын бүгү
күштү салыр даалганы МВР-ниң Революстуг түр чазалаан
алгаш Парижде көлгөн хеп деп. Орн аэродромга кылган
ол меделгелди паралаага дамчыдып бээр-биле кылмып ту-
ра, Нгуен Тхи Бинь меделгез.

Удуртукчуларын

сүмележилгелери

БРЮССЕЛЬ. (СЭТА). Бель-
гиянын үш партиязы — соци-
алист, социал-христиан бол-
гаш хостага, дедикчелер пар-
тиязы — Бельгиянын социал-
партиязынын даргазы Э. Любер-
тоуну саялаады чааа про-
грамманын боттарынын стез-
дизиниң чүгүлдү деп көргөн.
Э. Люберто чаз чааа тургу-

зар дугайында чугаалажыш-
кынар чорудуп турар.
Ычанган эркен чылдын
ноябрьда дүшөөк тарай бер-
ген, ийн партиялыг казактын
орунга үш партиялыг казак
тургустулар хире апарган.
Моон мурнуна удурлакчы
партия, бооп турган хостага,
дедикчел партиязынын төлө-
лери ол казакка кирер. Ам
Э. Люберто ол үш партиянын
удуртукчулары-биле сүмеле-
жирин үргүзүлөп турар.

Хемчеглерни чугаалашкан

ДАМАСК. (СЭТА). САР-
дын президентизи Хафез
Асадтын даргазы-биле Си-
риянын дипломатияга национал
фронттунун төп удуртууга
чарыжын хуралы Дамаскиге
болган.
Сирияга удур Израильдин
эжелекчи дайынын күштөлдүр-

тенинге холбоштар Чоккук
Чөөн чүккө тургустууган бай-
залды база Израильдин тала-
зында болур черекти кан-
дыг-даа чигээлери ойтур
шазарында чүртүн бөдөн бо-
лур чорун бедидериниң чугаа-
лаш хемчеглерин чугаалаш-
кан.

КИССИНДЖЕР ПАРИЖТЕ

ПАРИЖ. (СЭТА). АКШ-тың президентизия национ-
ал амыл чок чорук талазы-биле дуузалыжызы Г. Кассиджын
ВДР-ниң төлөдериң тускай чөдүшкени Ле Дин Тху-биле
чакып чугаалажышкыны катан эгелээр дээш дүүн Па-
рижде келген. Вашингтонда ужулап үнериниң мур-
нунда Кассиджын АКШ-тың президентизи Р. Никсон-биле
бир-шак дугуржууда чугаалашкан.

Бий-Хемнин «КЫЗЫЛ ХАЯА»

«Бис бойдустан хайралды манап шыдавас
бис, ону оон алыры—бистин сорулгавыс»
И. В. МИЧУРИН.

ӨӨРЕНИКЧИЛЕРНИН АЖЫЛ-ИЖИ

Бий-Хемде Туран хоорайнын № 1, 2 ортумак школаларынын «Кызыл хаяа» дээр бүдүрүлгө бригадасы 1959 чылда Ленин орденин «Кызыл тараачын» колхозтун баазасына тургустунган. Республиканын үжөн ажыгынды бригадаларынын иштинден оон атсураа бүгү Совет Эвделинге билдингир апарган. «Кызыл хаяанын» ажал-ижинин, дуржулгазынын болгаш амыдырал чуртталганынын дугайын мында чугаалап турар.

БРИГАДАНЫН УЖУР-ДУЗАЗЫ

КЕЛИР УЕНИН бүгү талаа-биле сайыраңгай хамаатташ белекээр сорулга совет шко-ланын мурунунда салдыткан. Ол дугайын Совет Эвделинин Коммунист партиянын Программасында оонап айткан. Өөреникчилерин күш-ажылын бүдүрүлгө бригадасын—мынд кижини белектеринин бир баа-зын, оон сорулганын—школа-чыларга нити били-биле бергедештир күш-ажылын да-дыгымшыкыны бээр, малга болгаш чөргө мынакында кы-жандар, көдөңнө ичкелде-ринге бүдүрүлгө салганды белектерин.

СЭКП ТК-нын болгаш ССРЭ-нин Министрлер Чөвүленини «Аныктарын бүгү нити ор-тумак өөрөдөлгө» бил-гизгени доозарыч бол-ган нити билгизгиз-лээн улам ийи сай-ыраңгай дугайында докта-аында өөреникчилерин бүдү-рүлгө бригадаларынын ажал-ыжын бээр, ажал-ыжын-ны дуржулгазынын болгаш амыдырал чуртталганынын дугайын мында чугаалап турар. Оон 1959

чылда тургустунганын бээр 12 язм тускай мергежилди 774 кижини белектерин ону де-рчилеп турар. Оларын ары-зында 333 тракторист, 86 чола-чы, 36 киномеханик, 17 лабо-рант, 23 метеоролог болгаш оон-даа өскө тускай мергежил-ди челип алганын бар. «Кы-зыл хаяанын» дин хей кижини-анттыргендеринин бригадасын челип алган мергежилдин ажал-ыжын тускай өөрөдөлгө-лөрүн доозуп ап турары азы ол-ла мергежил-биле уу-лус ажал-ыжынга күш-ажылын уулу кирип чорууру өөрчүтү. Бил-диг улуштун дегерин санаары берге. Талындын «Сельхозтех-ника» каттыжышкыннын ин-женер-механиги Юрий Якимен-ко, «Окс» совхозтун кол ин-женер Геннадий Шабалов, М. 1 АТБ-нин чолаачыны Юрий Дыр-тый-сол, Украинна агроном Любова Федорина болгаш оон-даа өскө он-он доозукчу-лар боттарынын мерге-жилдин чарылбаанар. Өөреникчилерин мерге-жилге мынакшылы, күш-ажылга хандыкшылы болгаш чараш аажы-чага кижиндил-гезин ук бригаданын чачык-тырп шыдаанынын көсүкү чы-жээ бо-дур.

Туранда өөреникчилерин «Кызыл хаяа» дээр бүдүрүлгө бригадасынын өөрөдөлгө бол-гаш кижизилгө талазы-биле ужу-р-дузанын уулу. Оон 1959

чылда тургустунганын бээр 12 язм тускай мергежилди 774 кижини белектерин ону де-рчилеп турар. Оларын ары-зында 333 тракторист, 86 чола-чы, 36 киномеханик, 17 лабо-рант, 23 метеоролог болгаш оон-даа өскө тускай мергежил-ди челип алганын бар. «Кы-зыл хаяанын» дин хей кижини-анттыргендеринин бригадасын челип алган мергежилдин ажал-ыжын тускай өөрөдөлгө-лөрүн доозуп ап турары азы ол-ла мергежил-биле уу-лус ажал-ыжынга күш-ажылын уулу кирип чорууру өөрчүтү. Бил-диг улуштун дегерин санаары берге. Талындын «Сельхозтех-ника» каттыжышкыннын ин-женер-механиги Юрий Якимен-ко, «Окс» совхозтун кол ин-женер Геннадий Шабалов, М. 1 АТБ-нин чолаачыны Юрий Дыр-тый-сол, Украинна агроном Любова Федорина болгаш оон-даа өскө он-он доозукчу-лар боттарынын мерге-жилдин чарылбаанар. Өөреникчилерин мерге-жилге мынакшылы, күш-ажылга хандыкшылы болгаш чараш аажы-чага кижиндил-гезин ук бригаданын чачык-тырп шыдаанынын көсүкү чы-жээ бо-дур.

ООН ТУРЛАА

пывда тараан унүш-төр кижини селкил болгашок-ла өөрчүтү кээр. Бригада кижиниинин ко-рум-чурмууну бижмы, олар-нын күш-ажылга хандыкшылы оон илден. Туранда бажынарнын удуур-чылдар, ойнаар болгаш кижизилгө өөрөдөлгө таары-чалыг дериттинген. Ак-чоорган-нын демір-оруннар, шыдыраа-дан эгелеш багга чедир оон херекселдер, телевизор, кино үндүрер аппарат...

Бажынарнын алдын талакы ужунда — гараж, көдө ажал-агый машиналар тургузар чер болгаш артык кезектер шыг-жар аманар, өрткө удуур херекселдер. Бүгү-ле машина-техниканы болгаш эл-септи де-герин чурчунг чыкааган, кайда-даа ары-силги. Урулгар-нын ажал-ыжын инаан, эл-хе-рекселге камшыны, корум-чу-румнуун бо бүгү байдал артык тайымдыр чокка-ла сөглөп турар.

Бригада кижиниинин бол-гаш зеноларын кылган ажал-ыжын сай-тууну база-ла шу-гум чыкаагында чарлаар бол-гаш көргүзүг самбыраынга кирип дугайында шипитир үндүрер. Муракты болган зено-га шипитир ышмелди тил-сыр. Бригадада социалистг чы-рыш кол шимчедикчи күш бо-луп турар. Билд зеноо бурун, кижизилгө бурун арында чарыш-ты. Ол чарыштын түндүгүн чуну-не шу-гум чыкаагында чугаалажыр.

Бригада кижиниинин бол-гаш зеноларын кылган ажал-ыжын сай-тууну база-ла шу-гум чыкаагында чарлаар бол-гаш көргүзүг самбыраынга кирип дугайында шипитир үндүрер. Муракты болган зено-га шипитир ышмелди тил-сыр. Бригадада социалистг чы-рыш кол шимчедикчи күш бо-луп турар. Билд зеноо бурун, кижизилгө бурун арында чарыш-ты. Ол чарыштын түндүгүн чуну-не шу-гум чыкаагында чугаалажыр.

ХУН ЧУРУМУ

УРУГЛАРЫН күш-ажылы, өөрөдөлгө болгаш хостуг шыг хун чурмуунга чач-чыгарыш бир кол үл-дешин ол. Эртен турган дораан сула шимчедикчилер кылдырган эгелеш бүгү ажал-херек шак, мында бургузуге хувааттыган. Эртенин шу-гум чыкаагы. Ажа ажал-ыжын хуну-н тур-гун эрткен хуну-н муракты зеноо-ду көдүрер. Зеноо удууртукчу-лары кылган ажалдыр илет-

кээр болгаш тускай ооназла-ларынын алыр. Ол хун кымнар-нын трактор азы машина баш-чылары, кымнарнын дежурный-лаары, кымнарнын кайы участ-кога ажалдаары илеттинер. Шу-гум чыкаагында, улелериг өөреникчилер макталыр, чурум үрүннери чөргө алыр. Бо дээрге, өөреникчилер харым-салгалды болдурган болгаш ко-рум-чурмуу өөрөдөлгө бир хевир дээр билдингир.

Бригада 1959 чылда Ленин орденин «Кызыл тараачын» колхозтун баазасына тургустунган. Ук бригаданын органи-застарына ол колхозтун кири-ген үлүг уулу. Машина-тех-ника-да, бажы-багга-да кол-хозчуларынын белз. Уренин, че-мишчилдиге тым ийи а-рында болгаш ажал-агый-нын чарылдаарга ба-ла колхоз дузала-жып турар. Ынчанга «Кызыл

Нити хурал ажалы планларын бадылаар, зеноо удууртукчуларын со-гууру, социалистг хуула-лери бадылаар. А хун бүр-нү ажалдарын бригада чөү-лели удууртуп турар. Бригада-нын өөрөдөлгө-кижизилгелг ажалын кижизилгелг башкы Лина Дыртыл-сол, агроном Ви-талий Сулякин, механик Влади-мир Васильев олар башкаар. Зеноо удууртукчулары боттары-нын зеноларын корум-чу-рум туулар, социалистг дузала-лери күүсөдөлгө хуула-лери бадылаар. Бригаданын ажалында комсомол организациязы база улу дузанын чедирп ту-рар.

«КЫЗЫЛ ХАЯАНЫН» ЧАМДЫК ШАННАЛДАРЫ

1960 ч. СЭП Тыва об-комун, областын Күүсөкчи Комитетинин болгаш профэи-пелдер Чөвүленини Кызыл тугу.

1967 ч. Өөреникчилерин бүдүрүлгө бригадаларынын Бүгү-россий конкурузууну Хундулел бижи.

1965 ч. РСФСР-ниң Чыры-дышынын министрствозуну болгаш ВЛКСМ ТК-нын Дип-лому.

1966 ч. Эң ажи дуржулга ажалы дээр Бүгү-россий конкурузууну Хундулел деп-теринге кирип бижиткен.

1967 ч. СЭП Тыва об-комун, Тыва АССР-ниң Ми-нистрлер Чөвүленини бол-гаш областын профэи-пелдер Чөвүленини Кызыл тугу.

1967 ч. Тыва АССР-ниң Анык натуралистер станция-зынын Хундулел дептеринге кирип бижиткен.

1969 ч. ВЛКСМ Топ Коми-тетинин Хундулел бижи.

1970 ч. РСФСР-ниң Дээр-и Сөвденин Президиумуну, РСФСР-ниң Министрлер Чөвү-ленини болгаш ВЦСПС-тиң Ленинни хундулел бижи.

Оон ыай РСФСР-ниң Чы-рыдышынын министрствозун-дан автобус болгаш өскө-даа чөдөрлөп иелгилген шаннал-дар хей.

ХОСТУГ ҮЕЗЫ

БРИГАДАНЫН кижигүне-ри хостуг шыгын ажалыг, хоглуг болгаш солун кылдыр эрттирип турарлар. Ол бүгү ажалдарын дегерин өөр-еникчилерин кижизилгел-гезинге уталанган болгаш хун чурмуунга чачырган тускай план бугаар эртер. Ук план-ны школарын дирекциязы комсомол организациязы-биле кады кылдыр болгаш бүдүр-үлгө бригаданын нити ху-ралы бадылаар. Эрткен чы-лын ол планын бугаар бри-гадага хуну-нче политин-формация, неделя санмыда ния катан кшо, бир катан ленин азы боседа болуп тур-ган.

Спортчу маргылдаалар, бот-тымгыр урун чүд болгаш ийи-бээр ала-чоруктар план-ын улуз кезин ээлөө. Бил-да «Хоглугтарын болгаш ты-мыгтарын» кдуу, тема-лыг кезээлер, номчаан ном-нар дураында диспуттар, спортчу маргылдаалар дээр чүд чок дээр! Бригада ке-нжигүнерин амыдыралы шак мынчаар хайнышкыннын эр-түп турар. Ажалы шыгын-ды соода тенниста, волейбол-да болгаш шыдыраалаан уруулары бо-ла көрүп болур. «Кызыл хаяанын» кижигү-

норини* чылды-на респу-блика девисээрден дашкаар ала-чорук кылдыр чачыл-апарган. Эрткен чылы 25 кы-ж Ленинград четкен. Ак-Довурак хоорайга бригада кижигүнери дегерин чо-рааннар. Төзөн чурттуу улу-зуг хоорайларынын хогжу-лел, экономиказы, культу-разы уруулары улам-на хей-аыт кирип турар.

Спортчу маргылдааларга болгаш мергежи талазы-би-ле конкурстарга бригада ке-нжигүнери идекейде кири-жип турар. Тараачыларын район конкурузуна Мария Бессмертны биле Олег Фели-монов олар шаңалдыг чө-дөрлөп ээлөө. А Ляда До-ронина республика конку-рузуна бири чери болгаш 1972 чылдын челион адис чаалан алган. Ол анык ме-ханазаторларын Донда-Рос-тов хоорайга болгаш Бүгү-э-нел сөдүнгө база чедикши-нини киришкен. Бо бүгү ажалдар өөреникчилерин тех-ника болгаш көдө ажал-агыйга хандыкшылы, күш-ажылы хундулел көө-рүнө болгаш ажа чорга-ралды оттурарына улу ду-залыг.

БРИГАДАНЫН тарылга шө-лү эрткен чылы 175 гектар че-дир өскөн. Бүдүрүлгө планын тургузарда ол шөлдүн чайгы адыралыга арттыр кезин, үренин чедикчезин болгаш сорту, техника болгаш кижизилгелг болгаш сугаттыг чөдөр-лөп барымдаалар. Плана чери адыралы, тарааны чаштырар, чайгы ажаалда, кынар-чаар материалдар, алыр дүжүт болгаш өскө-даа көргү-зүлгө долгуз-биле чырытты-ган турар.

Бүдүрүлгө планы ажал-ыш-тин хуулазын болгаш чурчуну айткырында ажалда өөреник-чилерин хей-адын көдүрер, харымсалгыш белидир укур-луг. Ынчангаш план-ны күүсөдөлгө кижизил-гелг, оларын улус ажал-агый-нын хөгжүлдешинге кижилге-зин угадыры чугула. Өөреникчилерин бүдүрүлгө бригадасында үш трактор, чет-

БҮДҮРҮЛГӨ ПЛАНЫ, БЕЛЕТКЕЛ АЖЫЛЫ

чир санын саяка, ажалын-нар, култиваторлар болгаш өскө-даа кожук херекселери бар. Ажал-ыштин сезойнүг у-лериинде немелде техника негет-тинде бээр болза, «Кызыл тара-чы» колхоз дузанын дораан-на көргүзүл.

Белик дүжүт дээр демисел күстен, харын-даа, чайын-на эгелээр. Эрткен чылдын тарыл-ганын өөреникчилер 80 гек-тар белектерин чедирп укур-луккан. Оон 25 гектарын чайын адыралгаш чедикшидип

каан турган. Өөрөдөлгө чылы эгелээр-биле, тоску кластын өөреникчи-лери тракторун кезектерин болгаш ону башкаарын шип-гездип ап эгелээр. Школада көргүзүг материалдары четир, башкаары өөреник трактор ба-за бар. Часкы хову ажалдары-нын эгелээринге чедир бригада кижигүнери дегерин трактор-ну башкаары апарган турар болгаш боттун үренин-кини боттары септеп шыда-тар апарлар. Ынчан олар тус-кай чыгалганын тутан соода трактор башкаары эргини до-кументини холга алыр. Өөр-еникчилерин механизатор деп тускай мергежилди челип ал-гы ол болур. Ол үеде көдөз ажал-агыйнын үндешинери база өөренип дооскан турар ужурул.

Ховуе үнүтеринге чедир техниканы, үренин, турлагы белектер. Ону кылдырыга өөр-еникчилер боттарынын үлү-хууун кирип.

ТУРУМ бригада 6-9 клаас-тары өөреникчилеринде чүдө кыл ажалы ортал үеинде тургустунар. Оон бе-тинде тоску кластарын өөр-еникчилери бүдүрүлгө пра-ктиканын хову турлаанга ээлчегип эрттирер. Бригада кижигүнери тускай күш-ажыл дептериг болур. Кы-ган ажалынын шынарын хуну-нче ажаа демдегээр. А практика эрттиргенин хи-наар даан башкаарга ту-рар.

Практика үеинде өөреник-чилерин кылдыр ажалы хей. Оларын ажалда кол-козун култиватор ажал-биле көр-гүзөргө мындыг.

КЫЗЫЛ-ТАС. Чазын, шык бажыра сорулга-биле, күзүн адыралгаш шөлдү илтиртөө. Өөреникчилер тракторларын боттары башкаарып турган-нар. Оон соода шөлдү че-мишчилгө: бир гектарга-ла ийи центнер аманка селит-разы, оо-ла хире суерфос-фат чаштырган. Бригада ке-нжигүнери минералдыг че-мишчилгенин ажалылар хончөлөп, чажар, аргазын, оон составын болгаш ыла-лын ийиң утудурубас кыл-дыр шипгездип агаарлар. Ур-ени чаштырар мурунда култивация чоруткан. Ур-енин хана-карактый чаш-тырган соода, шөлдү каток-биле тапталдыр бажырып-кан. Чазын шөлдү оон үн-жүн аштаан. Күсүк дүжүтү ажалы ажаалган.

КАРТОФЕЛЬ. Күзүн а-дыралгаш шөлдү чазын эрте илтиртөө. Чемишчилер му-рунда база катан адыралган. Оон соода култивация чо-руткан, үренин тускай ма-шина-биле адуурткан. Ол-ла дораан шөлдү каток-биле тапталдыр бастырган. Өзү-нери чаа-ла көстүп орда, бок үнүштерин аштап илтир-төө. 20 гектар картофалды майкы 22-ден 28-ке чедир тарып дооскан. Чай дугузунда үш катан култивация чоруткан. Оон түнөшүнде 240 тонна карто-фель азы бир гектарга оонаштыр 120 центнер дүжүт адылган.

КУКУРУЗА. 100 гектар ку-курузанын 30 гектары тарыл-га ээлчештирилгезинге кири-жип турган. Кайы-даа шөлдү чазын эрте илтиртөө соода, гектар санын-да 3 цент-нер оонаштыр аманка селит-разы-биле чемишчилген. Ку-курузанын тарып бетинде күзүн адыралган чери катан адыралган, илтиртөө. Уренин чаштырган соода катон-таан. «Чай дугузунда бок үнүштерин уутунар болгаш хову үндүрер сорулга-биле ийи катан култивация чоруткан. Бок үнүштерин хол-биле база аштап турган. Ийи 3-5 хунуштеринде тарыл-га кылаарында 20-26 хунуштеринде селитразы-биле ажаалган. Бригада бир гектар шөлдө-не 240 центнер нотаан массаны ала-ган. ССР Эвделинин тургустун-ганын 50-ти чылда «Кы-зыл хаяа» бригаданын ке-нжигүнерин кылган ажал-ы болгаш оон түнөшүнде ийиң болган. Оларын агротехникада калдым-да нарын чүдө чогу үстү-де чиктерден илден. Че-мишчилдиге, акн ажаалда, хогжузуну каш катан бол-баазырады, шынарын үренин—кол негеделер бо-ладыр. Кайы-даа ажал-агый ону шипгездип ап болур.

АМГЫ СОРУЛАЛАР

ӨӨРЕНИКЧИЛЕРНИН «Кы-зыл хаяа» деп бүдүрүлгө бри-гаданын тургустунганында бээр кылганын ажалдар хей. Ылангы ССР Эвделини 50-ти чылынын чедикшиинери бригаданын чүдө ужу-дуза-зын азы, харын экономика та-лазы-биле ажалынын база ба-дыткан турар.

Унүштү дүжүткүрү бе-диринге кобальтын салдыры он ажал чыл дугузуна кыл-ган хыналда бадыткан. Оон-биле чемишчилген шөлдүң бир гектары-ла кызыл-таска 5 цент-нер, картофелге 40 центнер чедир немелден бээр. Кобаль-тыр 17531 тонна азы гектар чер бүдүрүлгө оонаштыр 100 тоннадан азын азы өдөк төккөн. Чылды-на 1350 тон-на органиктин чемишчил-генин шөлдөргө немелди турганы ол болур. Минерал-дыг чемишчилдиге база чет-тир, чылды-на 56 тонна не-мелди турган азы бир ге-ктарга-ла бир тонна оона-жыр.

Бригаданын чери сугат чок.

«Берлихинген» болгаш ө-ске-даа сорттарын күзүн ажал-агыйларга таралдыр хире кө-үдүдир өстүрер. Бо чылын бригаданын 223 кижигүнер тускай мергежилди документини адырыга беле-кенип турар. Оларын иштин-де 77 кижини тракторист, 22 кы-ж чолаачы, 59 кижини шовер бажырып болур. Туран хо-орай Советини дилалы баулар бригада 63 сандыгын база белекенип турар.

Амгы үеде өөреникчилер часкы ажалдарга түлүк беле-кенип турарлар. Ийи Бела-рустун септеген доозуган, Т-25 деп тракторун техник-лиг ажаалдазын эгелээр. Ону-гласкылар автомашинаны септеп турарлар. А бүгү урени четир болгаш арылаттыган. Улу ажал-агыйнын хогжудер талазы-биле тоску беш чыл планын күүсөдөлгө шиптир-лиг чылдыга бүдүрүлгө бри-гаданын кылдыр ажалы хей болгаш харымсалганы улу. Ынчанга-да «Кызыл хаяа» кижигүнери сорулганын күү-сеттеринге бүдүрүлгө.

БРИГАДАГА

адылы өөреникчилерин ажал-ыштин сорулганын хайнык-тырар, эртеңини практи-ка-биле харылдазын херек кырыды көрүп хандыр болгаш урууларын билгиз-биле чепсегээр. «Кызыл хаяа» дуржулга ажалы көргү-зүг шипгизилген шөлдү а-зын болгаш бүдүрүлгө хей-адын апарган.

Өөреникчилерин бүдүрүл-гө бригаданын дуржулгазын бистин чуртта курчунини сорттар шөвөр стапшылары-ны саавырыны бугаар чо-руу турар. Чандыг дуржулга-зы-ла уш кезек кылдыр. Бүгү-ле хайгаараларын үргүлү-лө-демдегээр алаар.

КЫЗЫЛ-ТАС. «Министр-э-министр дүжүткө салдыр». Ол дуржулгазын кылдыра, күзүн адыралган шөлдү эрте илтиртөө, чемишчилгө: бир гектарга оонаштыр ийи цент-нер суперфосфат биле оо-ла хире аманка селитразы чаш-тырар. Урени чаштырар мурунда култивация чорут-кан. Уренин хана-карактый чаш-тырган соода, шөлдү каток-таан. Нити агротехника-ны болгаш ажалдарын чөдөр-лөп болгаш чарга. Ууш ады одуруткан, бири, үшкү болгаш белин одуруткан—хыналда, ийи, дөрткү бол-гаш адымы одуруткан—дуржулга.

Хыналда одуруттарынын чайын бок үнүшүн аштап турганында өскө хол дегбөө. Дуржулга одуруттарынын баштайгы өзүмнери үнүш нөзөгө, май 19-та илтиртөө. Күсүк ажаалда үеинде бир гектарга оонаштыр хыналда одуруттары 44,8 центнер, а дуржулга одуруттары 49,1 центнер дүжүтү берген. Баштайгы өзүмнери үеинде чери илтиртөөнүн—үл-

ДУРЖУЛГАНЫН АЖЫКТЫ

дуржукенин болгаш бок үнүштү уутукаанын түн-нөшү бир гектарга оонаш-тыр 4,3 центнер немелде дү-жүт адылган.

КЫЗЫЛ-ТАС. «Ийи сор-тун магалы». Бо дуржулга-га кирген «Саратов-29» биле «Скала» деп сорттарын бүгү агротехниказы болгаш чайгы ажаалдазы домей болган. Ур-гүлүг хайгаарал келгенин түнөшүнде, «Саратов-29» сорттук «Скаладан» он хо-ноу орай бажыры, оон бажы-ры болгаш бажыр үеинде чашкыннын хоралы болгаш сызынын ужуукалы илээр. Сорттарын кайы-зын-даа чажар нормалы бир гектарга 240 килограмм че-дир угааттырган турган.

«Скаладан», «Саратов-29» сорттар бир гектарга оонаш-тыр 7,8 центнер артык дүжүт берген, ужуукалы өвөз, өдөк төккөн. Чылды-на 1350 тон-на органиктин чемишчил-генин шөлдөргө немелди турганы ол болур. Минерал-дыг чемишчилдиге база чет-тир, чылды-на 56 тонна не-мелди турган азы бир ге-ктарга-ла бир тонна оона-жыр.

Бригаданын чери сугат чок.

КАРТОФЕЛЬ

«Кобальтын» агротехниказы «Өөреникчилер-ин ажал-ыжын» деп эгедээ-биле домей. «Тыва кобальт» комбинаттыг арыг кобаль-тын ылап алган соода артып калган, кобальт холумангы агротехниказы бир гектарга-ла 20 килограмм оона-жыр кылдыр азы дөс бүдүрүлгө де бичин оонаш иштин төгөр. Оон түн-нөш ажаалда табил-пада көргүсөн (центнер-биле).

Хыналда одуруттарынын чайын бок үнүшүн аштап турганында өскө хол дегбөө. Дуржулга одуруттарынын баштайгы өзүмнери үнүш нөзөгө, май 19-та илтиртөө. Күсүк ажаалда үеинде бир гектарга оонаштыр хыналда одуруттары 44,8 центнер, а дуржулга одуруттары 49,1 центнер дүжүтү берген. Баштайгы өзүмнери үеинде чери илтиртөөнүн—үл-

Чериң байдатынга «Кол-пашевский», а кобальт-биле чемишчилгө «Курьер» деп сорттарын таарымчалы илден. КУКУРУЗА. «Минералдыг

чемишчилгелерин көүдөт-кенинден дүжүтүн хамаа-рылаан. Агротехниказы «Өөр-еникчилерин ажал-ыжын» деп эгед бажиктингенин өскөрлөбөс. Шөлдү база-ла

АЛДЫ ОДУРУТГА

алды одурутга чарган. Ду-гаарларын кызыл-тастын шы-кап. Уренин тарында бир гектарга 6 центнер оона-жыр аманка селитразы-биле болгаш чашкан. Дуржулга-да, хыналда-да одуруттарынын чайгы ажаалдазында ылап чок. Дуржулгазынын түнөшү-алды центнер аманка селит-разы-биле чемишчилгелден бир гектар кукуруза үш центнер чемишчилдиге шөлдөн 97 центнер дүжүтү артыкка берген.

Бригада кижигүнеринин агротехника шынарын болгаш чемишчилгезинге улуз салып салып келгенин утул болбос. 1959 чылдан бээр 17531 тонна азы гектар чер бүдүрүлгө оонаштыр 100 тоннадан азын азы өдөк төккөн. Чылды-на 1350 тон-на органиктин чемишчил-генин шөлдөргө немелди турганы ол болур. Минерал-дыг чемишчилдиге база чет-тир, чылды-на 56 тонна не-мелди турган азы бир ге-ктарга-ла бир тонна оона-жыр.

Бригаданын чери сугат чок.

«Кобальтын» агротехниказы «Өөреникчилер-ин ажал-ыжын» деп эгедээ-биле домей. «Тыва кобальт» комбинаттыг арыг кобаль-тын ылап алган соода артып калган, кобальт холумангы агротехниказы бир гектарга-ла 20 килограмм оона-жыр кылдыр азы дөс бүдүрүлгө де бичин оонаш иштин төгөр. Оон түн-нөш ажаалда табил-пада көргүсөн (центнер-биле).

Хыналда одуруттарынын чайын бок үнүшүн аштап турганында өскө хол дегбөө. Дуржулга одуруттарынын баштайгы өзүмнери үнүш нөзөгө, май 19-та илтиртөө. Күсүк ажаалда үеинде бир гектарга оонаштыр хыналда одуруттары 44,8 центнер, а дуржулга одуруттары 49,1 центнер дүжүтү берген. Баштайгы өзүмнери үеинде чери илтиртөөнүн—үл-

КАРТОФЕЛЬ

«Кобальтын» агротехниказы «Өөреникчилер-ин ажал-ыжын» деп эгедээ-биле домей. «Ты

Рубен АВАНСОВ.
СССР-нин Эртемнер академиясынын корреспондент-кежигүүсү

Бистиң календарыбыс

ОРУС ДЫЛГА ХАНДЫКШЫЛ

(Дмитрий Ушаковтун төрттүнгөн хунуңден бээр 100 чыл болганына)

ШЫЛГАРАҢГАЙ совет лингвист, педагог, хей-ниити ажалдактым, СССР-нин Эртемнер академиясынын корреспондент-кежигүүсү, Москва университетинин профессор Дмитрий Николаевич Ушаковтун төрттүнгөн хунуңден бээр 100 чыл болган. Ушаковтун ажал-чорудуу-газы улуу чырышкынынын болгаш орус дылдын культу-рамын төөгүзүндө, орус дыл дугайында эртемни, орус фонетиканын болгаш орфоэпия-нын, диалектологиянын бол-гаш лексикографиянын өзгө-гөй байдалдарынын көгүзү-дөсүнө бүдүн үе-чаданы ээ-леп турар.

Ушаков Москвага төрттүн-ген, 1895 чылда Москва уни-верситетин зоокаан. Дөңсө-төөгүзү дыл эртемнин тала-зы-биле улуу специалист, бүгү дөңсөйгө сурагылы лингвист, «Москвын лингвистика шко-лазынын» профессор, акаде-мик Филипп Федорович Фору-натов Ушаковтун башкысы. Оон өөреникчилеринин ара-зында ээзеш эвес шыгыра-ңгай эртемденер бар. Ушаков бодунун барык бежен чыл

хире ажал-чорудуулазын баш-тай ортумак школага, оон соонда Москва университетин-ге башкылап эрттирген. Ол эге, ортумак болгаш дээди школарын ажалына улуу соңуураалыг болбушан, өө-рөдиге номнарын бажип кел-ген. Дээди школарын баш-кылары — лингвисттерин ала-ым-буру хураалдарын ор-ганизаакчы болгаш иденкейлиг киржикчини турган. Совет школачылар он-он чылдарын дугузунда Ушаковтун чога-лып тургускан өөрөдиге ном-нарын ажалдап, өөренип кел-ген.

Ушаков Россияга амгы орус литературат дылды башкы-лап агаданын бирээси (мынчан, ол үеде дөңсөйгө-төөгүзү угаанышкын кол чер-ни ээлеп турган). XX үе чыл-дын эгезинде ол орус эртем-нин мурнакы ажалдакчы-лары-биле орус шын бажилге-ни чаартып дөңсөйгө ажал-дары кылды, үнөйлиг санал-дары киргетин. 1911 чылда ол «Орус шын бажилге» деп номун (ийти үндүрүлгөсү

1917 чылда) үндүргөн. Мында орус сөстөрүн азырын шын бажилге-биле дөңсөйгөй кы-жакчы турган. Шын бажил-генин төдөдиги 1917 болгаш 1918 чылдарда Совет чазак-тын чорутканы орфография-ны чазартканын үндөсүн болган. 30 чылдар үезинде Ушаков шын бажилгени чаар-тыр талазы-биле хей ажал-дары кылган.

Сөстөр шын азырын талазы-биле ээзеш эвес ажал-ды кылган ол эртемден орус орфоэпиянын үндөсүн апарган. Дараазында чылдар-да ол эртем талазы-биле у-луу чедимшиктерин чедип алган. Ушаков сөстү шын азыр талазы-биле рал-болаш театр ажалдакчылар-нын доктаамал сүмөлөжиг апарган.

Ыччалаа-даа 10 болгаш 20 чылдарда шыгыраңгай эртем-

денин орус диалектология та-лазы-биле ажалды кол черни ээлеп турган. 1903 чылда Эр-темнер академиясынын чанын-га орус дылдын диалектология дараазын болгаш атлазын чо-гадып тургузар тускай ко-миссияны организастан. Комиссиянын даргазы чөөн чүк талазы-биле эртемден, славян дылдын лингвистика академик Федор Евгеньевич Корш, а оон орадакчылы ол бүгү ажалдын хей-эст кирикчини болгаш ууртукчу болуп турган. 1908 чылдан 1932 чылга че-дир Ушаковтун редакторла-зы-биле «Москвын диалек-тология комиссиясынын ажал-дарынын» 12 үндүрүлгөсү паралаан.

Москвын диалектология комиссиясына эртемге хал-дыкшылдыг аныктары база лаара тулуп турган.

Оон-биле төгөстөпир про-фессор Ушаков 20 чылдарда амгы орус литературат дыл-дын словаринга чүткүдүү-биле ажалдап эгезеэн. 30 чыл-дарда ол словарин тургузар ажал калбарган. Профессор

анаа амгыралын сөөлү хунеринге чедир бодунун бү-гү ажал-чорудуулазын харан чокка бараалгаткан. (Ол 1942 чылдын апрель 17-де Ташкен-тиге мечээн). Ушаков орус дылдын дөрт төмүгү тайла-бырлыг словариннын орталы-акчылы, кол редактору болгаш оун тургускан эртемденер-нин бирээси. Ол словарин тургузарда оон ууртукчулазын шыгыраңгай совет лингвистер база ажалдап турган. Ол дээр-ге амгы орус дылдын баштай-гы нормалыг словарин болган.

Дмитрий Николаевич Уша-ков — Москва университетин-ин сурагылы профессору. Ол «Дыл эртеминге кириилде» азы «Орус дылдын төөгүзү», «Орус диалектология», «Орус фонетика» деп эртемнир болгаш студенттер-биле кады бурунгу орус текстерин ном-чүп турган. Авторун «Орус дыл дугайында эртемге кыска кирилде» деп номун 9 катап парлап үндүргөн таварышта эвес, а ол номну ама-даа дээр өөрөдиге черлеринин про-граммасына киририн сүмөлөп турар.

Ушаковтун кайгамчык со-

лун дөңсөйгөсү студенттер улуз соңуураал, халыкчыла-биле шыгыраңгай турганар. Про-фессор материалы бажилган, тола, кижиле бүтүгө чедим-чедил кылдыр тайлабырлар. Ол бурунгу орус болгаш ам-гы литературат төрөөн дыл-га кылгаар чок ынак бол-гаш оун ханын-биле билер.

Ушаков кайгамчык чаагы сеткилдиг, эадек, бүгү-ле чү-гөе принципчалыг болгаш шынчыл. Эртем болгаш хей-ниити ажалында ол кезеде ак сеткилдиг чортуу көргүзүп чорган. Ынчангаш оон кады ажалдап чорган өөрү, аспы-рантылар, студенттер болгаш бажылар оун хунуңдээр, анаа кызыгар чок ынак.

Ол бодунун студенттерин тус-тус аажы-чанын, ар-га-шынанын эки билер бол-гаш оларын ажалын шын башкарып билер, өөреникчи-лерин хунуңдээр.

Ушаков бодунун ажалда-рынга чүгө орфография, ор-фоэпия, диалектология, лек-сикография, школага орус дылды бажылаарын төөгү-зүп талазы-биле чаз-чаа оруктарын ажалган эвес, өө-реникчилеринге болгаш са-галчыларынга оун чок өө-рө-диги база артырып каап. ПМА.

В. И. СУРИКОВ

(Төрттүнгөсүнден бээр 125 чыл болганына)

Сурагылы орус чурукчу Василий Иванович Суриковтун ажалдары биске эртем үнөй маадырлар болгаш өлүм-чидимниг, аар-берге амгыралын харыкка коздуур-де чу-гаалар келер. Чоңуңд хосталы дөңсөйгө, чоргаар демисе-лия турукчулук өлүм чок ажалдарында өвүр-дөөрлөр чугаалар турар.

Чурукчулук төрөп чурту—Сибирини хоочун хоорайла-рымны бирээси Красноярск. Оон өдөгелер. Ермак биле ка-ды Сибирге келгө-де ол хоорайга турумчулук туртай бер-генер. Суриков бодунун эрес-дигин казак уктуг болга-нынга чоргаарлар чорган. Ол үеде Сибирге казактарын чанын-сынын чок демисеия бадтыкан Ермактын бол-гаш Степан Разиниң дугайында чугаалар таран турган.

Оон ангыда Василий Ивановичиң төөгү талазы-биле уу-з садыры Москва чедирген. Петербурга чуртта ака-де-мизиян доосканын соода чурукчу Москвага келген, хоорайны тураскалдарын, шалгарып көрүп, төөгүзүп бо-лушкунарын соңуураал эгезеэн. Анаа 1878 чылда аге-леп В. Суриков XVII-XVIII үе чылдарын бодушкунар-ынага тураскалган болук ажалдарын кылдып эгезеэн. Оон эң улауу—«Адыгжылар шаажылаан эртен» деп чурук.

Москвын күсүр өлгөн. Кызыл шөлдө муң-мун чон дооскан. Лаазарын оттары дүвүрүзүнүн чивендешкен. Ол оттугаштар болгаш шаажылаа торгаткан адыгжылар чоңуң аразында ыгалдып турар. Оларын чанында — ажал-төлү, кадалдары. Баймыражын соогу минутаалары. Суриков мында акыг-шүжүгүн болгаш өлүм-чидимниг кударыныг аамышкыларын көргүсөн. Ыччалаа-даа ол кударалдарын аразында чоңуң бөзүгү маадырлар чортуу база көстүп турар. Көрүкчүлөргө кичээлөөн адыгжы-ларын чыгыртпап, түртүп дорана-ла көстүп көр. Ол чурукта адыгжыларын арчыларын топпан көрүрүп деян, олар келгенде болгаш чанын-сынын чок ынак сагы-дырар. Чурукчу он таламыңа көргө, Кремлин ханалы-ны баарында муштуту турарын преобразителер болгаш ак ашта Петр дугуңуң шыраагы көстүп турар. Сури-ковтун «Адыгжылар шаажылаан эртен» деп ажалы — оон эң улау болгаш төөгүзүп чогаалыга хамаарып.

«Төгү талазы-биле ажалдар чон чокта чү-даа бол-думас. Ынчангаш оларын кудумчуге үндүрүп келер-дир мен» деп, Суриков чугаалаар чорган. Чурукчуң бүгү-ле ажалдарында өвүр-хевирер өзгөргө-биле илереттиг болу-ру — оон кайгамчыктыг мергенлиги херечилеп турар. Оон маадырлары — суворовчу солдаттар, хөгүт казак кыс, ханы бодалдыг Степан Разин дөңсөйгө, апы-аңгы өвүр-хевирер кижилер. Василий Ивановичиң «Суворовтун Алышлары аныканы», «Хар хоорайыгашты алганы», «Кожай кызы Морозова» дөңсөйгө-даа чуруктары каже-лериниң сагыш-сеткилиниң иштики «дөңсөйгө» көрүтү-гө кайдыг-даа тайлабыр чокка чугаалар көр. Ынчангаш ол—кижилерин хостут, чоргаар сеткил-сагышын чурук-чуу болуп, чүгө бистиң чуртуушта эвес, а дөңсөйгөй чуртуга уран чүтүзүп база бир өшкөс сымдык болуп төөгүдө артан. Василий Ивановичиң кол маадыры—чон болгонда, чурукчу боду — чоңуң улуз хунуңдөсү бол-луп артан болгаш артар-даа.

Совет Эгизелинде чуртта уран чүтүзүп талазы-биле эң улуз дөңсөйгө чери—Москвын В. И. Суриков аттыг кистүүдү болур. Оун чыл бүрдө-ле хей напчалар-ның чурукчулары доошун үнүп турарын билер бис. Бистиң республикада база бир талантлыг чурукчу И. Салтан ол кистүүтү дооскан болгаш амгы үеде мында ийн тыаа сту-денттер өөренип турар. Ынчангаш улуз орус чурукчу чү-гө Улуз-Хемин уунга өскөн эвес, а тыаа чуртта уран чүтүзүп чок болгаш холбаалыг.

Мелебүгенне

ЯНВАРЬ 24-ТЕ

МОСКВАДАН 15.35 — Дамчыдылгалар программасы. 16.00 — Делегей панорамазы. 16.30 — «Че-ве, сондар!», 18.00 — «Уе», Информастыг программа. 18.30 — Уругларга фильмер. 19.00 — Телемеддээр. 19.10 — «Франция, мыр!» Докумен-талдыг фильм. 20.10 — Телеме-ддээр. 20.25 — Чаралдар, реклама. 20.30 — «Фитиль», Киножурнал.

АГААР

Бегун республикага бузу-таар, соңу-барынын районна-га биче хар чаар. Язы-буру угаанышкын хат копкак.

Редатор В. С. ШАВАНИН.

ИЗВЕЩЕНИЕ

ЯНВАРЬ 24-ТЕ

«НАЙРАЛ»: «Склерин бажынынын адреси» 10.30, 12.30, 14.30, 16.30, 18.30, 21.00 шактарда. «КАА-КЕМ»: «Мишка Стре-каветтун аял эвес ала-чоруу» 15.00, «Тарыла тооруктар» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда. «ВОСТОК»: Пеша Таки-Туканын чуртуула 10.30, 15.00, «Херзевлер болгаш берсалерлер» 16.40, 18.30, «Прокрурун огул» (1-тк, 2-тк кезэр) 20.00 шактарда. «ПИОНЕР»: «Доозаны до-кодурун» 10.30, «Мишка дин халалары иржи» (1-тк, 2-тк кезектери) 12.40, 16.50, 19.40 шактарда. «СОВЕТ ТЫВНЫН 10 ЧЫ-БЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫНЫ: «Арга-арыг баллаады» 18.00, 20.00 шактарда.

Кызылдын уран чүтү училишени 1972—73 өөредиге чылдына «Четек» ансамблдин белеткек бөлүгүнө дирижер, нити ыр болгаш улауу хөгжүм (баз, дошпууру, на-зын, чадалан, гиял) сабырларына сүргүзүлүп хуааң ажал-дын чарлап тур.

Кирерини шыгалдаларын февраль 3-тен эгелеп, чүгө киши алган тускай мергенжиини азын-биле чорудар. Анаа диндарын, музыканы уттай билеп алыр, ритм ха-мааржыр. Шылгалдын дужал алган сүргүзүлүп күрүенин долу хандырылганына кирер. Училишенин адреси: Кызыл, Ленин кудумчуу, бажың № 4. Телефоннар: 25-79, 29-26.

Артистер айтманынкан

Чөөн Сибириниң бот-тымын-гыр уран чүтүзүп зона кө-рүдөсүнө киржир бистиң ар-тистериниң дүң кызылчы-лар орук-сүрүбө үзөннөр. «Кызыл» тостиниң чанын-да аркелерин киржикчи-леринин Саян ажал «сарала-ры» шимчеп чорутарга, үдө-чилер холдарын чайып, «Орус-суур аки чорунар!» «Бирги черин ажалар келер!»—деп, чылдыг сөстөрүн сөглөп тур-ганнар.

Зона көрүдөсүнө киржир 150 артистерин Тыва АССР-ин Министрлер Чөвүлөжигин Даргазынын орадакчысы К. С. Шойгу, СЭП обкомунун кул-тура секторунун эгезелини П. М. Самаров, Тыва АССР-иниң культура министри М. С. Хомушук, республика көрү-дөсүн оргкомитетинин дар-газы Т. Ч. Норбу болгаш ВЛКСМ обкомунун секретары Т. Ч. Салчан олар улузуп чорудулар.

Шүлүк кыдыраажындан

ПЕТРОВ БОЛДУ

Мажалыктын баарында зинелге бар. Бараанын найралды бодай бөр мен. Орус мастер өөредип каан шевер адам. Олан шамда ону тутчуп каган ийи. Ажыл соонда, чамдын өйдө, чазын бөзүп. Аажок узун, сарыг баштыг каан салдыг Петров деп эжи-биле чадыр өөнгө. Мээң ачам нады бо-ла нзор турду. Олар ийи «фабрик» деп чугаалашан, Олурбастар, хунуң далаш чоруптарлар. Нанчангаш бир дыңдарымга, зинишилер. Нара-Дашты туру хаган диндилер. «Катап черле душчур бис» дээш, байырлашкан. Халышын дег өңүтүр-даа үдөшкөн. Артель-нолхоз тууду-суурун шалып кылчип. Адам харын «Алдын-Хол» деп аттыг чорду. Харым дөгүп, дөртөн ажа дүмүп чору. Нара-Даш ам сайзыраңгай хоорай болду. Дээрке бөдөн туугуларын көргөнимде. Денти мурнай өңүткөрүн саңты бээр мен. Ак-Довурака Москвадан кылкыттып кезип, Ажы-төлүн эргип чорган ирей кижиле. Хоочун өңүтүн алап-сурап чедип келген. Холун туттум — адам өңүтү Петров болду.

Донган ДЫРТЫН.

СЕТКИЛИВИС ТУДУШ ЧОРУ

Кара баштар «окужукталы» бергизе, Хавактарын копкалар көтүрө, Артык-тудуу чүвөс чок чуртап чор бис. Ажы-тодуу азырап каан дүштүктар бис. Орник дег ууун чылдар өрткүзсө бол, Иште, дышта, дүшө, хундуз кады-даа бол, Иштим-хоочун четке сөгтөп четтиккедим. Эжик сенсө улам ынак аларган мен. Ини, соокта ажал-ишке чалмас, сымас Ийи хоум турбас күрүң хайыракан сен. Хунуң черде чуртапалаан хоочун калбас, Күзөдөрүн ужукутур үндүргөн сен. Оттуг, көстүг сеткилимни-сөгчөп чадап, Оргадай дег холар сөстөр чым чордум. Тура соорум чурт берген чогаал шүгү, Тудум чечек болу берген, сөңсөсүндүм.

Дамчыдым менге дөзү мыда болгаш Төрөң черде буттарымы быжыг туру. Далай сууда катчы берген дамды мынаш Төрөң чоңда сеткиливис тудуш чору. Найырдыг улуз чоңда, дөдө чуртта, Наам төпсө ажал хурем соруктуг бис. Ада-чуртка, болот өйгө, ажал төлө Аас-кежик, оорукчу күзөң чор бис. Чангыс назын күзөлдөргө четпейн бара, Эңиниң чедирин даар салгалдыг бис. Чалыг назын чүрөвөсте кады чорда, Элей бөзүн, кырай бөзүн сагымас бис. Эргелдеди, хын быжыг ынакымды, Күрүениң херэ кылдыр көрүп чор бис. Эштин суган найырдыг холдарында, Хунуң чырык, чылым бар деп бугурун бис.

Сайыраалдык шапкынымын күтүзү бө? Сагыжымды хемпериниң үрө бө? Салым-чолдун экзиниң девики бө? Сарым сенсө ылаам чүтө кеңероолд? Ажы-тодун үзөң дөзү мыдыг мен бө? Уйгу-дүшө дүшөңиң көзү кирер-дир сен. Ажылаам кылган оду хордээлөб бө? Улам динчиг кускактай бээр аларган мен. Уурашкан хунуу-сүтүг өкшидир. Улуз шугуран оу балай албас чүвө. Чуруп төпсө амгырал чаага-ла-дыр. Чуртта, сарым, чуртапта сөң чолд болгай.

А. ХУУРАК.

РЕДАКЦИОННЫЙ АДРЕС

Кызыл, Шетиккен-Бравченко кудумчуу, бажың № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редаторун орадакчыларын 35-24, пропа-ганда кызматын 23-54, харыскалыг сөзгөргөсүн 23-35, парийж амырал кызматын 37-13, култура кызматын 23-54, көзө ажал-а-мгы кызматын 21-47, үзөтүр кызматын 22-64, чага кызматын 41-27, информатика база совет тургузуг кызматын 29-60, бугалтерия-чын 31-75, корректорларын 27-41. Солун калбей бергана 32-75. Телефонче калар.

Тыва АССР-ин Министрлер Чөвүлөжигин чанында Тыванын ном үндүрер чериниң республика типографиязы (Кызыл, Шетиккен-Бравченко кудумчуу 11, ТС 00033

Солун неделяда 6 катап үнөр Пар ама 2. Тираж 15453. Чагыр № 59.

Делегей бо хуннерде

Соңгулда
кампаниязынын
бүдүүзүндө

ПАРИНТЕН. СЭТА-нын кор-респондентиги Ю. Бобанцың дамытканы болза: Франкияга март 4-тен 11-ге чедир парла-мент соңгулдазы болур. Соң-гулда чоңушпаан тудум-на демисел улам чидилгенин ту-рар.

Амгы соңгулда кампания-зынга чөөн үзөдиг күштерин каттышкан чазак программасы аажок улуз салдарыг бооп турар. 1973 чылдын январьда хей-ниитиниң сагыш-оңалыг алыр ажалды чоруткан. Оон түнөсүн хей-хөй хай-гааракчылар чөөн үзөдиг күштерин каттышкан чазак программасына чоңуң бугу-ренин угаалып турарын барындазы деп үлөп турар. Айтырып харылаанынын 46 хууу ол программаны деткир-бис дээш, 38 хууу башкыры-кы партияларын политика-зын, 14 хууу — «чаарткы-чылар» дээрлер болгаш 2 хуу-у — чөөн үзөдиг база барын үзөдиг — бөлүгөжикши-нерин деткип турар.

Барын үзөдиглер чуртта байдалды кайды-бир арга-биле ескертип, коммунист-биле социалисттерин аразында ап-найралын бузар, чөөн үзөдиг күштерин өвиелетип бактаар деп орадакшып, чар-жычуг антикоммунизмден ФБП биле социалтизмни улу-тукчуларын нугулдөп балдыр-ларынга чедир «хамик арга-ларын» ажаллап турар. Ан-тикоммунист оо калчарлаш-кына фашистер «национал фронтун» баштыпкан. ат-лантика өвиелетип тала-лугай тыртар хөңгүгү, сургаалан Ж. Жаков болгаш Ж.-И. Сера-Шнейбер оша демдегелдип ту-рар.

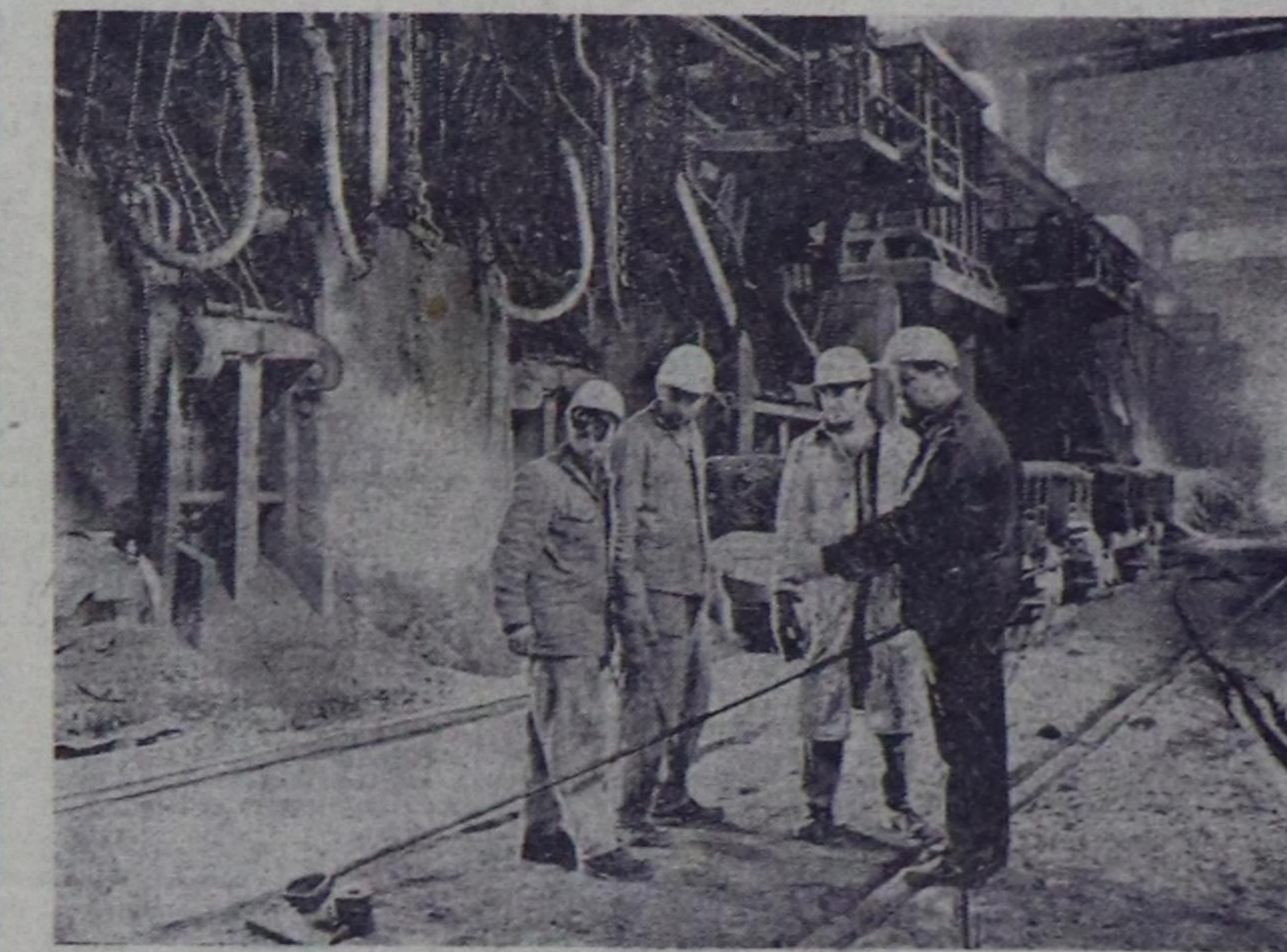
«Социализмни орунуга ки-рер деп шийтирип францу-лулустун хей нуруузу үнү-рерге, ол оруту ажалдар по-литиктиг, экономиктиг демок-ратиянын программасы — кат-тышкан программа болгай. Со-циализмге кымы-лаа алба-дас, социализмни даштык-дан кырып эскелес-ле бо-гай» деп, ФБП-нин чыгыне секретары Жорж Марше ол үтүздөшкөннөргө харым кылдыр Локсбург радиозун дамытып меделген.

Франциянын коммунист партиясынын Политбюроу буржуазияг партияларын ажаллап турар аргаларын шийтирилди буруу шапкан.

Хельсинкиде хөй талаалыг сүмөлежилге

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА) Ай-мал чок чорук — болган кады ажалдажыга айтырларыг чугаалажыр талазы-биле ни-ти-европанын чөөлүл хураалы белеткээрине хамаарышкан хөй талаалыг сүмөлежиле-риниң нити хураалына СССР-ниң төдөлекчини, элчи В. Ф. Малчын нити-европанын чөө-лүл хураалына чугаалажыр айтырлар талазы-биле санал кырген.

Савадатынын өсөөлөдөр-ин болган холдардагаларын барылдааларга, нити-евро-панын чөөлүл хураалыга чү-

ЧССР. Триниц хоорайның Онтарибның социалист Улуз революция атыг ме-таллургия комбинатынын коллектив «Ме-таллургия» кирип турар. Ба-рында, чиг-этти болгаш материалдарын наамдары дээш, нити-күрүнө чарымына иденкейлиг киришкен. Чаарткычлар бол-гаш чогадыкчылар чиг-этти, оттулар чуулдун, электрэнергиянын бугурулге че-ринге хергелеттерин оранчон кызыра-рынга, ажалдарынын аргаларын сайзы-

раңгайжыдарына боттарынын саналдары-биле дуза чедирген. Триництең метал-лургия чарыгалдары нити-биле 4 миллион 700 муң крон кызыраарын чедип алган.

ЧУРУНТА: аныктарын социалист куш-ажыл бригадасынын кеңигүүнеринге дуза берип турары. ЧТН — СЭТА-нын фотозу.

Чили реакциянын чимзенишккиннери

Ноябрда бүдүрүлгө ээлери болган сазыкжылар чазакка удуз ажал соксадыр, чур-тун экономиказын үй-балай байдалга таварыштырар деп орадакшышкын кылган. Оларын ол орадакшышкын-ны бурал дүжүргө, Чили-нин реакциян элчи тр па-мзын чок кылдып турган соон-да улуусу чазакка болгаш ажалды чоңуң эрге-ажыктар-ына дүштүр оон чорду-турар социал-экономиктиг чаартылгаларына удуз кал-чалыг шаар халдаашкынны чоруда берген. Сөөлү ула-башкылары улуусу чангыс эп өвиелде бактап турар партияларын активчилерин өжөгээр алыр таварыштар ургутуу болур аларган. Чес казар «Чукикамата» рудникке ажалдагы пропагандалын сал-дары-биле «ажыл сокса-дымкын» болган. Мадон элери хары ула, «шылдө-лө» чоруп болгаш салгылар таап каалар деп берген. Эр-ге-чагырга черлер ол чөңгө-рин сокастырган. Оон бүдү-рүлгө ээлери болган хуу, киж-жен сазыкжылар боттарынын улуска удуз күтүкчү ажал-чорудулазынга эркен үеде

буржуазияг чазактын уржуу-биле экономикага таварышкан бергелерин ажалдарыны кол кордалын салган. Олар чоңдан алыч-чөм айыма, эрсежок чу-гула бараанын чажырган оон соонда оларын үч катап ар эрктин кылдыр «еңижен рынокка» кирип турар. Ба-рында үзөдиг партияга Ален-диниң чазакка болган оон экономиктиг политиканын удуз калчалыг нугулдөшкын-ни калбаа-биле негтередип турар.

Күрүнө органдары ажалды чон-биле деп каттыштыр турган. Сантьягодан, Вальпа-рансодан, Консепсьондан бол-гаш өскө-даа хоорайлардан ээтин, саркатын, чигирин, кофеини өскө-даа бараанын улуз кулаарларын иле-редип тыккан. Оларын сазы-жылар «еңижен рынокка» шыктып бөрүнге белеткен алган турган. Оон бээр ка-лаа хуи эркен.

Президент Алсанда про-дуктуларын өжөгээр чадыр үлөдөгилер-биле, азын-чөм ай-наан чимжиңиң сазыкжы-лар-биле демисежириниң шы-нын хемчеглерин алыр база экономикага удуз үлөдөгилер

кылганынын шынын көөмө-ге онаар деп айткан хоолу төлөсөлсүн парламентке кирген. Ынчанмыке удура-ныкы партиялар боттарынын сенатта хей нуруузу ажал-лау, ол хоолу төлөсөлсүн хуууу алган.

Ам Чилинин реакцияны бодунун контролөөдүгү ажал-чорудулазын иденкейликте. Ук реакция чурттуг эконо-миянын үй-балай байдалга та-варыштырар, ажалды чоңуң орутууга, аш негтередип дөңсөйгө, март 4-те болур пар-ламент соңгулдазынын бүдү-зүндө чактык, оон полити-каын нугулдөп, бактаар ора-дакшышкыны кылдып турар. Реакция соңгулда ка-маниянын бодунга ажалдыг болдуруп алыр дөңсөй